

ФІЛОСОФІЯ ГРОШЕЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПАРАДИГМИ

Актуальність теми полягає у тому, що гроші є важливим чинником функціонування суспільного виробництва. Це особлива реальність, з якою пов'язаний кожен день людського буття, яка створює специфічне сприйняття людиною світу і себе в ньому. Гроші створюють людині проблеми за їх відсутності і ще більш, коли їх вдосталь або надмір. Лише на перший погляд здається, що люди керують грошима, насправді, вони керують людьми. Гроші диктують свою політику, нав'язують особливий світогляд, філософію. Як об'єкт пізнання вони належать до сфери знань економічної науки. Проте критерії морально-етичних, аксіологічних, психологічних чинників економічних, і, зокрема, фінансових дій людей закладені поза межами економічної науки – у сфері компетенції політології, соціології, філософії.

Сучасна філософія грошей ставить за мету цілісний аналіз грошей як соціального явища, виявлення їх впливу на світ речей, людей і внутрішній світ особистості. Особливого значення набуває раціональне осмислення ірраціональних перетворень грошей, оскільки нині гроші набувають власного життя, навіть керують вчинками, мотивують практичні дії, управляють волею людей. Усе це робить теоретично і практично значущою проблему філософії грошей, а також цілеспрямованого формування раціонального ставлення особистості до грошей як засобу соціалізації людини.

У контексті зазначеної проблеми дослідження грошей є багатоаспектним: досліджуються гроші як фактор економічної соціалізації (Г. Авер'янов, В. Автономов, І. Андреев, К. Девіс, О. Дейнека, Д. Лассаре, Р. Тейлор, А. Фернам), ставлення до грошей на різних вікових етапах (Г. Авер'янов, С. Абрамов, О. Козлова, Р. Саттон, М. Семенов, Б. Стейсі, А. Стросс), ставлення до грошей як компонента економічної свідомості (О. Дейнека), закономірності розвитку мислення у процесі засвоєння монетарних репрезентацій (К. Данцігер, Х. Дітмар, Р. Саттон, А. Стросс, Г. Ферт), дослідження філософської природи і соціальної природи грошей (Аристотель, Г. Гегель, К. Маркс, Г. Зімел, Е. Фромм). Висновки всіх дослідників зводяться до твердження, що гроші суттєво впливають на сучасну соціокультурну реальність й особистість людини і багато в чому формують їх.

Мета: з'ясувати проблеми та парадигми філософії грошей. **Завдання:** визначити філософську сутність грошей; дослідити філософський зміст ставлення особистості до грошей; визначити наслідки впливу грошей на світоглядно-духовний світ людини. **Об'єкт дослідження:** гроші як соціокультурний феномен. **Предмет:** особливості філософії грошей.

Науковець С. Московічі стверджує, що вплив грошей на людину не вичерпується сферою економіки. Гроші впливають і на формування моралі, ієрархії людських цінностей, на психологію, світогляд людини і суспільства. Вони давно набули статусу універсальної категорії» [9, с. 48]. Збагнути їх природу можливо тільки такими інструментами мислення, які здатні охопити всі форми вияву сутнісних особливостей грошей у їх цілісності. Здійснити це можливо на основі філософського підходу, чим і займається філософія грошей [2, с. 145].

На початку ХХ ст. широкого розповсюдження набули дослідження феномену грошей як соціокультурного та філософського феномену. Г. Зімел – перший зі значних європейських дослідників, що поставив гроші в центр філософських розмірковувань. Робота вченого «Філософія грошей» була присвячена розкриттю ролі, природи та сутності грошей. Його аналіз починається з розгляду грошей як економічної категорії та одночасно як реального феномену, основною функцією якого виступає опосередкування економічного обміну. Однак, відзначає Г. Зімел, «історична місія грошей полягає не тільки у полегшенні торгівлі, і не тільки у розвитку ринкової економіки, націленої на отримання прибутку, але у формуванні «економічної людини» з її особливими ціннісними установками. Гроші несуть зміни не тільки у «світ речей» і не тільки у «світ людей», вони відіграють певну роль у зміні внутрішнього світу людини, її інтересів, ідеалів, прагнень та моральних критеріїв. Гроші змінюють саму систему людських цінностей, ставлять себе в центр соціально-історичної системи цінностей» [4, с. 42-43].

Дослідники, зокрема М. Вебер, Г. Зімел, С. Московічі, відзначали, що гроші формують особливий стиль мислення, завдяки універсалізації якого культура ринкового суспільства в цілому набуває специфічних рис. [4, с. 74].

Філософія грошей, пишуть Т. Смовженко та З. Скринник, передбачає філософський аналіз системного впливу логіки грошей, грошових відносин на світоглядно-духовний світ людини

і суспільства. Цілісна картина грошей може бути створена на основі їх аналізу не тільки як засобів обігу, але і як мети. В якості засобів обігу гроші сприяли розвитку торгівлі, прискоренню і розширенню руху товарів і послуг, формуванню державних і міждержавних господарських зв'язків. Як мета гроші мали величезний вплив на розвиток людини, її цілеспрямовуючої діяльності, ставлення до праці [2, с. 228]. Тобто гроші актуалізували не лише зміни у світі речей, й у світі людей, у внутрішньому світі людини, її інтересів, ідеалів і прагнень, моральних критеріїв. Вони суттєво змінили систему людських цінностей, поставивши себе у їх центр як всезагальну цінність. Завдяки цьому гроші вийшли за межі своїх природних (традиційних) функцій як еквівалента товару і послуг, розширивши сферу свого функціонування.[3, с. 223].

В. Ільїн стверджує, що гроші з абстракції обміну стають самостійною цінністю, що підмінює собою реальні цінності, універсальною метою, до якої прагнуть більше, ніж до усіх реальних цілей. Гроші володіють здатністю «зводити усі інші матеріальні та інтелектуальні цілі до самих себе, а усі шкали вартості – до шкали фінансової вартості» [5, с. 411]. Відбувається знецінення світу реального з його специфічними законами, властивостями та якостями перед світом грошей як носіїв універсальної та абсолютної цінності.

Нагромадження грошей, стверджує В. Радаєв, з точки зору цінностей ліберального суспільства, є корисним кроком, оскільки забезпечує розвиток економіки і процвітання держави. Нерідко грошовий капітал сприймається як джерело свободи людини, умова реалізації її творчих сил. Не маючи достатніх грошових статків, людина ризикує бути позбавленою принад соціального життя, оскільки без належної основи, свобода особистості звужується до меж жорстокої необхідності, а бідність, убогість є джерелом відчуття безперспективності, безсилля, побутових конфліктів [9, с. 221].

Якщо бідність зумовлена відсутністю грошей, то чи не означає це, що вони є джерелом гармонії і щастя, винятковим благом? Ствердна відповідь на це питання, пише Ю. Осипов, можлива тільки за умови ставлення до убогості як до норми людського існування, а за можливості людини щодо самореалізації, свободи вибору і гідного життя – як до особливого привілею. Погляд на повноцінне життя людини (із свободою вибору, творчістю, свободою і можливістю самореалізації), що можливе лише в демократичному, суспільстві як на норму звужує функцію грошей до їх природного стану [8, с. 143].

Особливого значення, стверджує Л. Тутов, гроші набувають у корумпованому суспільстві, в якому відсутнє природне право людини на свободу, творчість і гідне існування. У такому суспільстві цінність людини визначається як її купівельна здатність (людина може стільки, скільки вона здатна купити). Таке суспільство постає перед людиною як товар, адже у ньому все може бути купленим (закон, мораль, громадська думка, справедливість і навіть життя) [10, с. 94]. Зрозуміло, що людина не спроможна продати закон, честь, батьківщину, мораль, але спроможна продати себе. Вона може торгувати тільки собою, своїм почуттями, вірою, сумнінням за умови, що все це набуло для неї ознак товару, втратило своє первинне, істинне значення. Тобто людина може продати не лише свою працю, свої послуги, а й свою духовність, втілити її в товар. На рівні духу людина не продає, але продається, тобто стає товаром.

Гроші, безперечно, є цінністю. Однак, стверджує М. Шкребець, вести мову про реальну їх вартість можна було лише тоді, коли вони існували у формі благородних металів (золота, срібла), так званих повноцінних грошей. Перехід до інших форм грошей (монети, банкноти), які мають лише номінальну вартість, перетворив їх на знак, символ, носія інформації. У світі речей важко знайти щось символічніше, ніж гроші, а з виникненням так званих «електронних грошей», удосконаленням різних форм бухгалтерії, гроші втратили будь-яку конкретність, перетворились на чисту умовність [11, с. 134].

Гроші є цінністю, продовжують бути засобом і метою обміну. Їх цінність впливає не з їх речовинної форми, а зі змісту того суспільного процесу, який вони опосередковують своїм рухом і уможливають його. Маючи свою особливу форму руху від однієї людини до іншої, гроші виражають певний спосіб спілкування. Незалежно від своєї форми (матеріальної чи символічної), вони є своєрідним інструментом суспільної взаємодії людей через обмін. І в цьому виявляється їх непересічна цінність для суспільства. Гроші вносять певний порядок у процес розподілу суспільних цінностей, визначають кількісні межі можливого в діях людей, реалізують принцип еквівалентності відчужених і присвоєних благ в умовах ринку.

Володіючи властивістю загального обміну, гроші стають не тільки цінністю, але і мірою вартості обмінних благ – «мірою всіх речей». Вони виражають якісну безмежність можливого в діях людей, виступають стимулом і спонукальним мотивом багатьох видів

діяльності – як гуманних, так і антигуманних. Гроші здатні заохотити до будь-яких зусиль проти людини, перетворити на предмет купівлі – продажу те, що ним не повинно бути в здоровому суспільстві. Це означає, на думку С. Абрамової, що вони вносять у суспільне буття як порядок, так і елементи хаосу [1, с. 138].

Але гроші є лише засобом реалізації вольових, розумових зусиль людини. Вони творять або руйнують людину як особистість, впливають на формування її індивідуальної системи цінностей, ієрархію її особистих пріоритетів і цілей. Усе залежить від співвідношення розумово-вольових зусиль і грошового інтересу в діяльності людей. Гроші є продуктом суспільства, його витвором, за який воно має нести відповідальність. Людина мусить збагнути їх справжнє місце і роль у своєму житті і бутті суспільства, навчитись керувати ними на основі поєднання можливостей сучасної економічної науки (з її практичною спрямованістю) і філософії (з її спрямуванням на пізнання цілісного світу).

Висновок. В умовах ствердження економіки на ринкових цінностях особливої актуальності для підростаючих поколінь набуває проблема раціонального ставлення до грошей та ефективного оперування ними. В умовах нестабільного суспільства в грошовій культурі складається морально-суперечливе ставлення до грошей. Індикаторами морального конфлікту виступають суперечності, зокрема, невідповідність між уявленнями про гроші, що існують у суспільній свідомості, і цінністю грошей для особистості;; між значущістю грошей та можливістю їх досягти.

Література

1. Абрамова С. Б. Социологический подход к исследованию денег : основания и перспективы / С. Б. Абрамова // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 4(70). – С. 133-141.
2. Філософія грошей в епоху фінансової цивілізації : монографія / кол. авторів ; за ред. Т. С. Смовженко, З. Е. Скринник. – К. : УБС НБУ, 2010. – 463 с.
3. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
4. Ильин В.В. Магия денег: история, философия, жизнь: монография / В.В. Ильин. – К. : УБД НБУ, 2011. – 590 с.
5. Леонов В.В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України : емпіричний аналіз / В. В. Леонов // Український соціум. – 2007. – №3. – С.63 – 76.
6. Малашиця Г. Перспективы человека в глобализирующемся мире / Г. Малашиця ; под. ред. В. В. Парцвания. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – 318 с.
7. Осипов Ю.М. Философия хозяйства / Ю.М. Осипов. – М. : Юрист, 2001. – 624 с.
8. Радаев В. В. Экономическая социология : учеб. пособ. / В. В. Радаев. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 603 с.
9. Шкребець М. С. Вплив грошової культури на рівень консолідації українського суспільства / М. С. Шкребець // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 889. – С. 133–137..
10. Гончарук Т. В., Шумка М. Л. Рефлексія феномену грошей / Тетяна Вікторівна Гончарук, Михайлина Леонівна Шумка // Матеріали Міжнародних філософсько-економічних читань 20-21 травня 2009 року, Львів. – С. 89-94.
11. Шумка М., Жук А. Суть та значимість грошей у працях М. І. Туган-Барановського / Михайлина Шумка, Алла Жук // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець», спецвипуск, 2008 – С. 73-75.
12. Томахів В. Гроші як чинник глобалізації [Електронний ресурс] / Володимир Томахів // Мандрівець. – 2008. – № 4. – С. 67-71.